Sydlig gransångare - en öländsk häckfågel*

Thomas Håkansson & Patrik Rhönstad

Från början av 1970-talet anses en mindre population av den sydliga rasen gransångare finnas i Skåne. Häckningar har konstaterats på Öland och i Stockholmstrakten från början av 1980-talet. Nu, trettio år efter den första sommarsjungande gransångaren på Ottenby, Öland, 1963 kommer här en rapport om denna västeuropeiska ras framfart på södra delen av ön.

Två raser

På Öland berörs vi numera regelbundet av två raser gransångare under flyttningen, dels den nordligt häckande rasen *Phylloscopus collybita abietinus* och dels den sydliga *P. c. collybita* (nominatrasen. Den nordliga har sitt utbredningsområde från mellersta Värmland, Dalarna och mellersta Uppland och norrut, med undantag för fjällen[1], medan den sydliga har sitt ursprungliga utbredningsområde från centrala och västra Europa upp till södra Polen och Danmark[2] där den under 1980-talet har visat en ökning norrut[3]. Dessutom har vi alltså en population av nominatrasen häckande i Skåne sedan början av 1970-talet[4].

Abietinus eller collybita? Än så länge behövs ett tränat öga och en van hand för rasbestämningen. Men vem vet? Foto: Svante Joelsson.

På Öland har en snabb utveckling skett. 1985 konstaterades att nominatrasen sedan mitten av 1970-talet började uppträda regelbundet i vår- och sommarfångsten vid Ottenby. Några häckningar konstaterades i stationsträdgården[5]. Även i fågelstationens observationsregistrering kan man se en fortsatt ökning av sjungande fåglar efter mitten av 1980-talet, vilket stämmer väl överens med observationer från övriga Öland[6]. De senaste fyra-fem åren har upp till tjugo revirhållande gransångare noterats i Ottenby lund.

Material och metoder

Uppgifterna till denna artikel är hämtade ur Ottenby fågelstations ringmärkningsmaterial och dagboksregistreringar från 1946-92. Det är en daglig fångst och registrering som sker på Ölands södra udde efter väl utarbetade former av Ottenby fågelstation[7].

Gransångaren tillhör den grupp fåglar som specialstuderats sedan 1979 på fågelstationen, då alla infångade individer har utsatts för dräktgranskning i syfte att bestämma ras (se faktaruta). I övrigt har det insamlats vingmått enligt metod 3[8] och vikt till 0,1 grams noggrannhet samt ett fettskalevärde enligt 0-6[9].

Mellan åren 1979-90 baserades dräktklassningen av de olika raserna enligt de normer som uppställts av Vourie[10] och Williamsson[11]. De två senaste åren har även normerna för rasindelning, som det riksomfattande gransångarprojektet utgivit, använts[12].

Utveckling

Åren 1979-92 har vårfångsten (15.3-30.6) summerats till 1029 gransångare. Sedan fåglarna började rasbe-

* Meddelande nr 143 från Ottenby fågelstation.

Figur 1. Årsvist rasuppdelat mediandatum för de fångade gransångarna på Ottenby vårarna 1985-1992. Fylld cirkel: *P. c. collybita*, ofylld cirkel: *P. c. abietinus*.

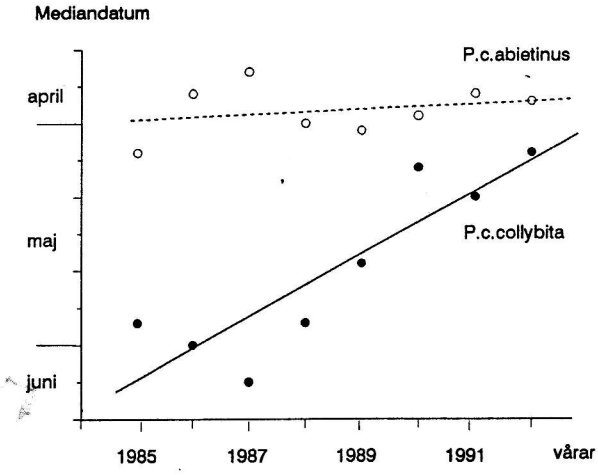

Figur 2. De två gransångarrasernas fångstantal vid Ottenby vårarna 1985-1992.

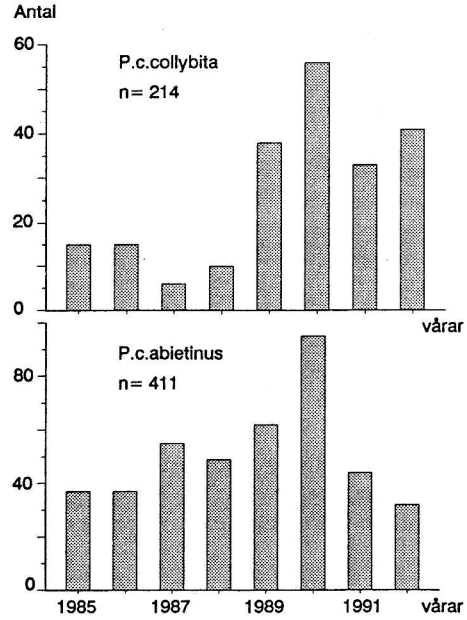

Figur 3. Ringmärkta och kontrollerade sydliga gransångare *P. c. collybita*, samtliga med minst sju dagar mellan fångsttillfällena under häckningssäsong vid Ottenby 1978-1992. De fyllda cirklarna markerar fångad fågel med ruvfläck.

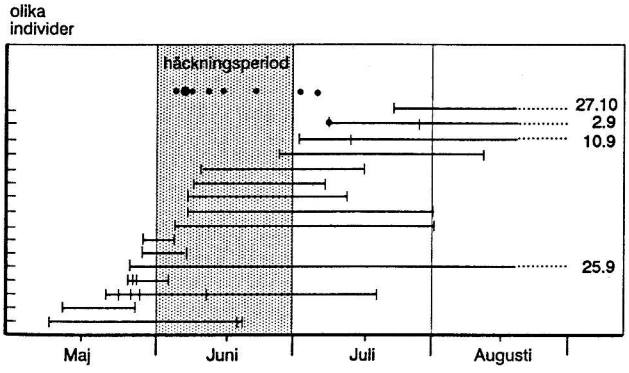

Figur 4. Tidsmässig fördelning av höstfångade gransångare vid Ottenby. Åren 1946-1977 är en period då knappt några sydliga gransångare fanns med i fångsten och perioden efter då de uppenbarligen finns.

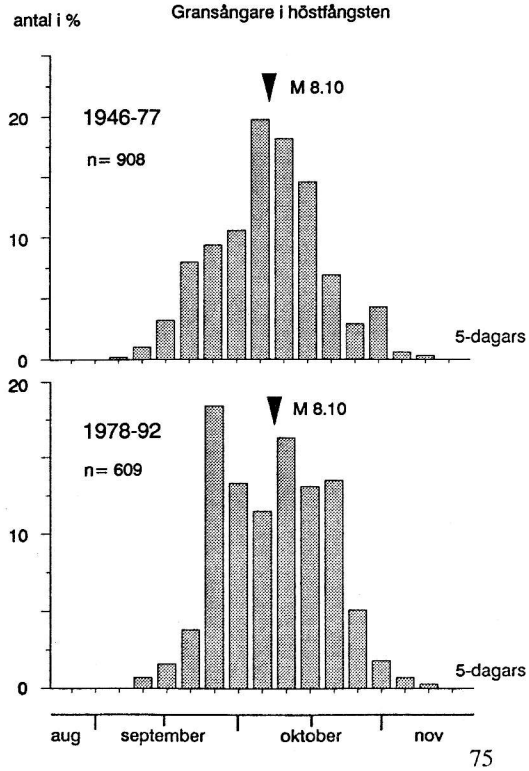

stämmas har det blivit möjligt för oss att följa utvecklingen bättre. Emedan rasen *abietinus* har hållit en konstant linje, både vad gäller ankomsttid och antal, har ett intressant händelseförlopp visat sig hos nominatrasen (figur 1). Under perioden 1985-92 ökade antalet fångade fåglar av denna ras markant. Totalt fångades 214 fåglar under denna period, vilket kan jämföras med perioden 1979-84 då endast 54 fåglar fångades. Detta ger en ökning per år med 17 fåglar. Motsvarande siffror för abietinus är 411 individer 195-92 mot 349 1979-84, vilket ger en årlig minskning med 7 individer.

Om man gör en tillbakablick några år kan man se att nominatrasen har flyttat fram sina positioner då ankomstdatumet har tidigarelagts, vilket tyder på en mer fast etablering (figur 1).

Faktaruta

Gransångare är en något mindre och kompaktare fågel än lövsångaren som den annars kan jämföras med.

Smutsigare

I Europa finns en rad olika raser av gransånagre. I Sverige berörs vi främst av den nordliga rasen *Phylloscopus collybita abietinus*, men på senare tid även av den sydliga *P. c. abietinus*. Den senare skiljer sig på att den är mindre i storleken, att översidan, vingar och stjärt är mattare i färgerna, att den har mörkt fläckad kind samt diffust, orent färgad strupe och bröst. Även ögonbrynsstrecket är diffust och något kortare. Karaktärerna är dock endast användbara med fågeln i handen.

Saltare

Sången, det karakteristiska "silt-salt..." skiljer sig också för den som är lyhörd. *Collybita* har ett högre tonläge och något kortare fraser som dessutom framförs långsammare. Kan beskrivas som "salt, salt, salt, silt..." mot de nordligas "silt-salt...silt-salt...".

Detta följer ett redan känt mönster hos expanderande arter, d v s att yngre fåglar vid en nyetablering söker sig till nya häckningsområden och då anländer efter att först ha försökt i sitt födelseområde, och därför anländer sent till nya områden.

Barrar de av sig?

I den ordinarie fångsten månaderna juni och juli 1985-92 har samtliga gransångare (n=96) tillhört nominatrasen. Det styrks förutom av dräktstudier av en medelvinglängd på endast 56,8 mm.

Att de numera häckar eller gör häckningsförsök på södra Öland visar bl a tio fåglar som fångats med väl utvecklad ruvfläck, samt de 16 fåglar som återfångats en eller flera gånger (figur 3). Dessutom har tre nyligen flygga ungar fångats, som visar att häckningarna varit framgångsrika.

Höstflyttningen

Från det att fågelstationens fångst inleddes 1946 till år 1977 har det fångats 908 gransångare på hösten, och den tidsmässiga fördelningen (figur 4) är jämn runt mediandatum 8 oktober. Under den senare höstflyttningsperioden, 1978-92, fångade 609 gransångare. I materialet finns nu två tydliga toppar (figur 4). Detta pekar på att det har tillkommit en tidigare topp, eftersom den senare hösttoppen sammanfaller väl med 1946-77 års material. Den tidiga sträcktoppen 1978-92 har tillkommit sedan nominatrasen har börjat häcka på Öland, och den kan alltså innehålla ungfåglar av nominatrasen. Att det inte är frågan om en könsskillnad i flyttningsvanorna tyder perioden 1946-77 på.

Tyvärr klarar vi inte att med någon säkerhet skilja raserna åt i höstdräkt. Storleksmässigt är *abietinus*-individer 10-15% större och en analys av individernas storlek (vingmåttsindex + viktindex) på ungfåglar i fettklasserna 3-4 ger skillnader på index 92,5 för den tidiga mot 106,5 för den senare periodens individer (delning 8 oktober). Det visar att de sent förbiflyttande gransångarna är 13% större än de tidiga (n=149). Detta är ytterligare ett starkt indicium på att det är sydliga gransångare som i större mån berör Ottenby på hösten, vilket inte alls var fallet före 1978.

Hur ser framtiden ut?

Materialet pekar på att den sydliga gransångaren nu helt klart etablerat sig som häckfågel på södra Öland. Utbrednings- och invandringsmässigt är för gransångarsläktet det outnyttjade området i södra Sverige alltså på väg att fyllas. Tidigare diskussioner[5] om det är sydliga gransångare eller kvardröjande nordliga fåglar som skall etablera sig i södra Sverige kan vi idag avgöra med att det är de sydliga som etablerar sig, i varje fall i kustbandet.

Varifrån nykolonisatörerna kommer är svårt att belägga, men två kontroller av sydliga individer, en märkt vid Falsterbo fågelstation 29 april 1983 och kontrollerad vid Ottenby 18 maj samma år och en individ märkt på Torhamn 8 juni 1987 och kontrollerad på Ottenby 8 juli 1987, talar för sydvästlig invandring. Att Öland, Gotland[13] och Stockholmstraktens[14] kustland etableras först kan tyda på en expansion från sydost. Men det får vi med spänning och intresse följa i framtiden.

Tack

Tack till Jan Pettersson för medverkan i både uppläggning och arbete.

Summary:

Since 1985, the subspecies of Chiffchaff, *P. c. collybita* increase in number of trapped birds at Ottenby Bird Observatory, Öland. Furthermore has the date for arrival, in spring, been placed earlier.

Succesful breeding is accomplished and result in several fully fledged nestling. During the autumn migration a group of early Chiffchaffs pass Ottenby. These birds are clearly smaller in size than the latter ones. This points to that we also in the autumn get affected by birds of the subspecies *P. c. collybita*.

Lövsångare eller gransångare?

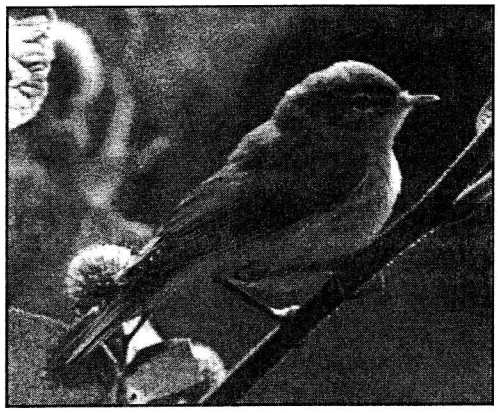

Lövsångare. Foto: Karl-Erik Fridzén

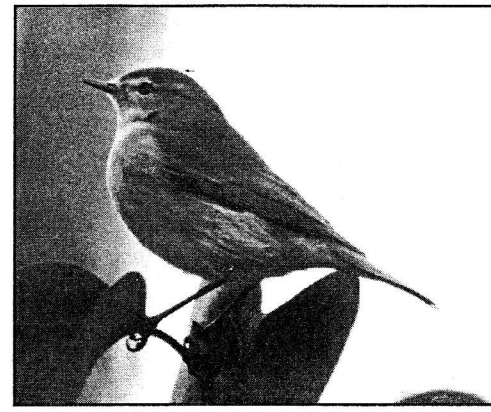

Gransångare. Foto: Bertil Breife.

Gransångaren kan vara mycket svår att skilja från Sveriges klart vanligaste fågel - lövsångaren. Ett mycket bra sätt att särskilja arterna är deras läten. De båda arternas sånger är helt olika. Gransångarens presterar en tämligen monotont upprepad, men silverklar ramsa: "silt, salt, silt, salt, salt, silt.....". Lövsångarens strof är mer omväxlande och börjar optimistikt likt en bofinksång, men avslutas vemodigt och något bortdöende.

Även locklätena är olika. Gransångaren har en frisk, närmast enstavig och tämligen rak vissling, medan lövsångaren presterar ett mjukt, något mer utdraget och lite vemodigt "huiit".

Dräktmässigt är de båda arterna mycket lika, men lövsångaren har ljusare ben och ger ett varmare helhetsintryck – äldre fåglar är gulare på bröst, strupe och ögonbrynsstreck. Lövsångarens ungfåglar (under sensommar och höst) är mycket gula på undersidan till skillnad från gransångarens. Kortare handpenneprojektion hos gransångaren kan vara svår att konstatera i fält.

Bertil Breife

Referenser

1. SOF 1990. Sveriges fåglar, 2:a uppl. Stockholm, sid 226.
2. Cramp, S (ed) (1992). The Birds of the Western Palearctic Vol. VI, sid. 612-639.
3. Jacobsen, E.M. 1989. Ynglefuglerapport 1988. Dansk Orn. Forenings Fugleregistreringsgruppe.
4. Gärdenfors, U., Hirschfeld, E., Kjellén, N., Persson, O., Undeland, P. & Weibull, P. Anser, supplement 18.
5. Ellegren, H & Pettersson, J. 1985. Gransångarens *Phylloscopus collybita* vårförekomst vid Ottenby. Calidris 14:3-12.
6. Fåglar på Öland 1990. Calidris, supplement 9, 1991, sid 26.
7. Hjort, C., Lindholm, C-G & Pettersson, J. 1981. Ringmärkningssiffror vid Ottenby fågelstation 1946-1980. Rapport 2, Ottenby fågelstation, Degerhamn.
8. Svensson, L. 1992. Identification Guide to European Passerines. Stockholm 1992, sid 20-21.
9. Pettersson, J and Hasselquist, D. 1985. Fat deposition and migration capacity in Robins *Erithacus rubecula* and Goldcrest *Regulus regulus* at Ottenby, Sweden. Ring and Migr. 6:66-76.
10. Vaurie, C. 1959. The Birds of the Palearctic Fauna, sid 273-276.
11. Williamson, K. 1962. Identification for Ringers 2. The Genus Phylloscopus. British Trust for Ornithology, sid 60-64.
12. Ellegren, H & Nilsson, J. 1991. Projekt gransångare, stencil.
13. Hedgren, S., Hjalmarsson, E & Pettersson, J. 1992. Fåglar på Gotland 1991. Bläcku 18:51-83.
14. Nilsson, J. 1990. Sydliga gransångarens *Phylloscopus collybita collybita* förekomst på Landsort. Fåglar i Stockholmtrakten 19:106-112.

Thomas Håkansson
& Patrik Rhönstad
Ottenby fågelstation
Pl 1500
380 65 Degerhamn